

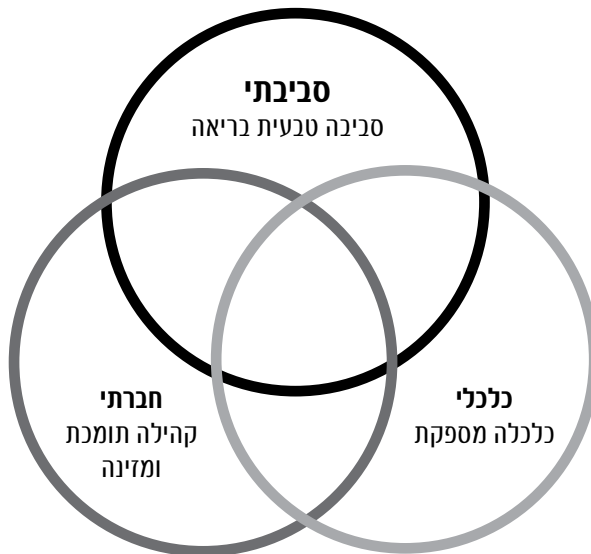
פרק ו'

הפן הפוליטי של הקיימות

- **אבנר דה שליט** | איכות הסביבה כסוגיה חברתית-פוליטית
- על סביבה, חברה ודמוקרטיה: קריאת כיוון
- **אילון שוורץ** | המשבר הסביבתי והדמוקרטיה
- **ליה אטינגר ואמי אטינגר** | דמוקרטיה, הדור הבא: ניהול ונכסי ציבור

מבוא

לרוב, מגדירים קיימות כמורכבת משלושה תחומים – סביבה, כלכלה, וחברה – בין אם הללו מוצגים בתור השורה התחתונה המשולשת (triple bottom line), או כשלושת המעגלים המשולבים:

מעגלי הקיימות – סביבה, חברה, כלכלה

אלו הם תחומי היסוד של הקיימות. אם כך, מה בין קיימות ופוליטיקה? האם בתורת הקיימות קיימת משנה סדורה לגבי התנהגות, מבנה או תיאוריה פוליטית? או שמא ניתן לקדם את יעדי הקיימות בכל נטייה או מערכת פוליטית – ימנית כשמאלית, סמכותנית כמערכת, ניאו-ליברלית כמרקסיסטית, ואחרות?

לו היתה השאלה אקולוגית גרידא, כלומר רק לגבי מניעת זיהומים וטיפוח של סביבה פיזית בריאה, שימור טבע וקיום מגוון מינים, וכיוצא באלה, אזי בנקל נוכל לדמיין משטר אפילו רודני אבל ירוק, שמחוקק חוקים סביבתיים דרקוניים, שענישה מחמירה לצדם, לרבות אכיפה אגרסיבית – והסביבה תהיה נקייה ומקיימת. כבר כעת, יש הטוענים שהחוקים הסביבתיים אינם קפדניים דיים, שאין הרתעה מספקת במערכת, ושאיילו

העיקרון המקובל "המזהם ישלם" פשוט אומר שמזהמים – ומשלמים. לפי גישה זו, קצת פחות דמוקרטיה, והתחשבות בציבור, וקצת יותר מנהיג חזק, ויד קשה – היתה מטיבה עם הסביבה.

אכן, יש לציין שדווקא למערכת דמוקרטית יש הרבה מגרעות בזירה זו: תקנות והערכות מדעיות אינן נתונות לא לשיקול דעת הקהל, ולא למשא ומתן קואליציוני. כמו כן, לשאלות סביבתיות בווערות אין זמן או מקום לא לתהליכים דמוקרטיים ארוכים, ולא לפשרות פוליטיות והתקזזויות.

זו איננה המלצה להפיכה לטובת דיקטטור ירוק, כי הרי כל זה קשור למדיניות סביבתית פיזית, וזה רק מימד אחד של התמונה הכוללת של הקיימות (ואפילו אם שימורה של הסביבה הפיזית היה בראש מעייננו, היו סיבות טובות אחרות לא להחריב את המערכת הדמוקרטית). אנו מדברים על המציאות התלת-מימדית, כלומר אותה תמונה משולשת של קיימות, שכוללת גם חברה וכלכלה. וההגעה לקיימות בתחומים אלה, כמו ההתייחסות המעמיקה גם לנושאים של הפרקים הקודמים, וביניהם גם נחלת הכלל וחיזוק קהילות וצדק, אפשרית רק דרך מערכת דמוקרטית-השתתפותית. לדוגמה, במבוא לפרק הקודם על צדק בהיבט סביבתי, דיברנו על שלושת ה"R"-ים של צדק סביבתי: גם rights זכויות שוות לטובין, וגם הגנה הוגנת מפני risks, סיכונים, אבל גם representation, ייצוג בתהליכי קבלת החלטות שקובעים את ענייני הזכויות וחלוקת הסיכונים. כמו שנוהגים לומר, צדק לא רק צריך להיעשות אלא גם להיראות, ובגין כך, הפן התהליכי הוא לא פחות חשוב ממבחן התוצאה הסופית.

אז וודאי שמערכת דמוקרטית עדיפה ואף מחויבת על פני דיקטטורות "ירוקות" לכאורה. אך המערכת הנוכחית, המכונה דמוקרטיה ייצוגית, נותנת הרבה כוח למנהיגים, למפלגות ולממשלה מרכזית, וכוללת מעט מאד השתתפות של הציבור הרחב בתהליכי קבלת החלטות. זה נכון כמובן במישור הארצי, אך גם במקומי, ומערכת זו רחוקה מלהיות אידיאלית-ומקיימת. חזון הקיימות עשוי לסייע בידינו להתוות כיוונים חדשים בתרבות הפוליטית שלנו. בכיוונים אלה עוסקים מאמרי הפרק הזה.

במאמר הפותח, "איכות הסביבה כסוגיה חברתית-פוליטית", פורס פרופ' אבנר דה שליט מספר טיעונים בסיסיים אודות האופי הפוליטי של סוגיות סביבתיות. תוך דיון על צרכנות ועל הגידול בכמות האנשים בעולם (הוא מוחה על הכינוי המגמתי בעיניו, "פיצוץ" אוכלוסין), דה שליט מראה עד כמה חשיבתנו על הסביבה היא פוליטית במהותה. דוגמה בולטת לכך היא תחילתו של המאבק סביב משבר האקלים, והתגובות הפוליטיות של גורמים בעולם התעשייה שניסו למנוע התמודדות אמיתית עם המצב המתהווה במערכת הפוליטית. כמו כן, הוא מנתח את ההתפתחות הפוליטית-תודעתית של ציבור מעורב,

שמתקדם מהשלב הראשון, שהוא ידע סביבתי, דרך השלב השני, מודעות סביבתית, ועד לשלב השלישי: תודעה סביבתית. (גם מאמר זה, כמו מאמרו בפרק הקודם, לקוח מספרו המצוין "אדום ירוק - דמוקרטיה צדק ואיכות סביבה", הוצאת בבל, 2004).

הפרק ממשיך בנייר עמדה, "על סביבה, חברה ודמוקרטיה: קריאת כיוון" שמסכם הרבה מהסוגיות הרלבנטיות, מהמשבר והיווצרותו ועד לניסוח חזון כללי על קיימות. הנייר מזהה את אחד משורשיו של המשבר בתפיסה כוזבת של הקידמה שמניעה את החברה המערבית, וקורא לנסיון קולקטיבי לנסח מחדש מהי קידמה אמיתית בעינינו. לקריאה זו ישנן השלכות פוליטיות מעמיקות בשני רבדים, של תוצר סופי ושל תהליך. ראשית, החזון החדש, המעדיף פיתוח הון אנושי על פני הון כלכלי, ומדדים של קידמה המושתתים על מגוון של מאפיינים של איכות חיים ולא על רמת חיים, הוא כבר חזון פוליטי חלופי, שמחייב שיתוף, העצמה, והכלה. שנית, עצם התהליך של מהלך כזה, של שינוי כיוון חברתי רדיקלי, ויצירת חזון מוסכם קולקטיבי חדש, מצריך שינויים פוליטיים כאלה כדי לאפשר הסכמה ציבורית רחבה. הנייר מסתיים בתיאור קווים מנחים של יצירת החזון המחדש בין סביבה, אזרחות ודמוקרטיה.

במאמר השלישי, "המשבר הסביבתי והדמוקרטיה", ד"ר אילון שוורץ נותן משנה תוקף לטיעונים הללו, ופותח את מאמרו בקביעה: "המשבר הסביבתי איננו משבר טכנולוגי, אלא משבר דמוקרטי... המעבר לכלכלה ירוקה, לתעשייה ירוקה ולחברה ירוקה לא מתעכב בגלל חוסר ידע בטכנולוגיות מתאימות, אלא בגלל חוסר רצון להפנים אחריות חברתית, לקבל החלטות ולקבוע מדיניות לטובת כל אזרחי המדינה - בהווה ובעתיד". בניתוח שלו, הוא מספק עומק היסטורי דרך השוואת המצב בישראל בתחילת המאה ה-21 ל"ארה"ב בתחילת המאה הקודמת. אז, ההוגה ג'ון דיואי פיתח חשיבה פוליטית בעלת השלכות רבות ומהפכניות לעשייה חינוכית. בניגוד לגישות "תעשייתיות" אחרות, דיואי הגדיר את החינוך כ"הכנה של אזרחים פעילים לתרבות הדמוקרטית". יש לגישתו של דיואי הרבה ערך למחנכים סביבתיים, ועוד נחזור לנושא בפרק על חינוך. החיבור כאן הוא גישתו לדמוקרטיה כתרבות שלמה, ולא כמערכת טכנית חיצונית, המעצימה את כל אזרחיה, ולא מרכזת הון וכח בידי מעטים. גישה זו תואמת מאד את דרישות הקיימות.

אנו מסיימים פרק זה במאמרם של ליה אטינגר ואמי אטינגר, "דמוקרטיה, הדור הבא: ניהול ונכסי ציבור". האטינגרים שואלים: למי שייכות התשתיות? מדוע חברה שמפיקה את רווחיה בזכות מערכת תחבורה מפותחת ומערכות חשמל ותקשורת מפותחות, אינה צריכה לחלוק את רווחיה עם הציבור, שהוא הבעלים של התשתיות?" ובתשובה, הם קוראים לכוון מערך ניהול דמוקרטי של הנכסים המשותפים. המאמר נכתב בשנת 2005, מיד לאחר הוריקאן קטרינה, ומציע את הרעיון שישנו קשר הדוק בין תרומתה הכבירה של ארה"ב להידרדרות הסביבתית בעולם, לבין חוסר יכולתה לטפל בנפגעים

ובנזקי ההוריקאן. כלומר, המערכת הקפיטליסטית מצטיינת במתן תמריצים לייצור פרטי וצבירת רווחים פרטיים, ולשמירה על קניינו של הפרט, אך היא נכשלת בהגנתה על נכסי הכלל, ועל צבירת הון חברתי ומשותף. מערכת זו יוצרת עושר פרטי ועוני ציבורי, והעוני הזה מתבטא גם בנזק סביבתי וגם בשירותים חברתיים ציבוריים מדורדרים (כולל חינוך, בריאות, רווחה וכו').

נוצר כאן שילוב עמוק בין כלכלה ופוליטיקה, שבא לידי ביטוי בתובנה פשוטה להבנה אך קשה ליישום: שצרכים להשתית את ערכיה וכליה של הדמוקרטיה גם על הכלכלה. קביעה זו עשויה להישמע כפרדוקסאלית, כי הרי בתולדות הכלכלה הקפיטליסטית, וודאי מאז כהנו הגדול, מילטון פרידמן, קיים זיהוי בתודעתנו בין השוק החופשי לבין הדמוקרטיה. אך טעות בידינו: אמנם ייתכן ששוק המנוהל על ידי ממשלה כוחנית (כמו המערכת הסובייטית) לא יהיה דמוקרטי, אך גם שוק חופשי הוא מערכת אנטי-דמוקרטית. נקודה זו תחזור בהרחבה בשני הפרקים הבאים על כלכלה ועל חיי החומר והצרכנות, ולכן כאן נסתפק בהערה שהשוק החופשי הוא חופשי יותר להון מאשר לבני אדם, ובניגוד לזירה הפוליטית הדמוקרטית, שם אדם אחד שווה קול אחד, בשוק דולר אחד (או שקל, או יורו, או ין) שווה קול אחד. לכן יש הרבה מקום לממשלה ולגופים לא ממשלתיים לבקר ולווסת את השוק על מנת להגדיל את אופיו הדמוקרטי והחופשי. וזוהי אכן נקודה פוליטית וכלכלית כאחד.